

cografische principes, verwoord bij zijn kritiek op Herkenrath. Prick staat bijvoorbeeld een strikt alfabetische ordening voor, en niet de behandeling van gelede woorden onder het basiswoord. Voor tweetalige woordenboeken is zijn voorkeur voor equivalenten die uit één woord bestaan in plaats van omschrijvingen.

Later werd Prick van Wely 'lexicograaf in dienst van Van Goor' (hoofdstuk 6). Hij was er succesvol als bewerker van de bestaande Franse en Duitse woordenboeken en *Kramers woordenboek*.

Het laatste, zevende, hoofdstuk behandelt een handwoordenboek dat net als dat van Van Dale nog in de negentiende eeuw zijn eerste druk beleefde. De lange geschiedenis (in 1999 verscheen de 30^e druk) is er een van herzieningen en uitbreidingen. De oorspronkelijke auteur, Mathijs Jacobus Koenen, was een onderwijzer, en het woordenboek was bedoeld om de woordenschat en daarmee ook de algemene ontwikkeling van de leerlingen te vergroten. Zijn opvolger Endepols bewerkte het verder vanuit een meer taalkundige methodiek. Een positieve houding bij uitgever Wolters droeg ertoe bij dat het woordenboek lange tijd een vaste plaats had als handwoordenboek Nederlands in het middelbaar onderwijs.

Bovenstaande bespreking laat zien dat de auteur met zijn 'peilingen' vooral de diepte van de feitelijke details verkent. Een aantal minder vaak belichte aspecten komen daardoor voor het voetlicht:

- de rol van onderwijzers en het onderwijs bij de wording van handwoordenboeken (de oudste Calisch, Koenen);
- de kwaliteiten van de lexicograaf en de lexicografische praktijk. Een enkele woordenboekmaker kon bijvoorbeeld in de negentiende eeuw nog in staat zijn de drie moderne talen voor zijn rekening te nemen. Zijn principes en methoden werden meestal niet, soms wel verantwoord (Calisch, Prick van Wely). Het overschrijven van de nomenclatuur van andere woordenboeken bleef gebruikelijk (Calisch berust vooral op Van Moock F-N);
- de houding van uitgevers, die bepalend kon zijn. Positief, leidend tot mooie reeksen zoals bij Koenen en de Kramerswoordenboeken, maar ook kortzichtig of nonchalant;
- de ingewikkelde drukgeschiedenis van opeenvolgende bewerkingen.

Een paar vragen resten: wat is precies de verhouding tussen deze dissertatie en Posthumus (2009), waar de auteur verschillende keren naar verwijst? En waarom juist deze keuze uit eerdere publicaties? Zo had ook het artikel over

de bron van de reeks Kramers woordenboeken (p. 10) hier niet misstaan. Ook waren illustraties van de diverse woordenboekartikelen welkom geweest; hoe zag bijvoorbeeld een lemma in het *Aanvullend Hulpwoordenboek* van Prick van Wely er uit?

Maar deze kanttekeningen doen niets af aan een positief oordeel over dit boek dat, zoals de auteur voor ogen had, een precies beeld schetst van makers en uitgevers van tweetalige woordenboeken uit het recente verleden.

Marijke Mooijaart

Christophe Verbruggen, *Schrijverschap in de Belgische belle époque. Een sociaal-culturele geschiedenis*. Nijmegen: Vantilt – Gent: Academia Press, 2008. – 413 pp. ISBN 978 94 6004039 9 (Vantilt), 978 90 382 1380 4 (Academia).

Studies die morrelen aan de gangbare academische categorieën zijn altijd veelbelovend. Dat onderzoekskeuzes – de formulering van bepaalde hypothesen, de afbakening van corpora – sterk bepaald worden door de institutionele context waartoe de onderzoeker zich te verhouden heeft, is even begrijpelijk als jammer. Waardevolle perspectieven blijven zo onderbelicht en dat geldt zeker ook voor de neerlandistiek, waar vragen naar de aard en functie van literatuur in een maatschappelijke context bijvoorbeeld vaak worden toegespitst op het beperkte segment van de oorspronkelijk Nederlandstalige literatuur. Het gevolg is dat literair-historische studies niet altijd aandacht hebben voor de uitwisseling met anderstalige literaturen, bijvoorbeeld de plek van vertaalde literatuur, of – in het geval van literatuur in België – institutionele verknoppingen tussen de Nederlands- en Franstalige literatuur.

Goed dus dat een historicus met feeling voor literatuur en sociologie de zaken onder de loep neemt. *Schrijverschap in de Belgische belle époque* stelt zich inhoudelijke en methodologische kruisbestuiving tot doel. In de handelseditie van zijn proefschrift zoekt de Gentse onderzoeker Christophe Verbruggen het kruispunt op tussen geschiedenis, sociologie en *cultural studies*. Behoorlijk *cross-over* is tevens het Belgische perspectief: de studie van literatuur uit zowel de Franstalige en de Nederlandstalige literatuur, en de verknoppingen van deze literatu(ren) met de literaire praxis in de 'voorbeeldlanden' Nederland en Frankrijk.

De studie gaat over de professionalisering van het schrijverschap in België, in een tijdspanne die hier 'belle époque' genoemd wordt. Die terminologie is programmatisch. Hier wordt niet

gesproken over 'fin de siècle' of 'kortweg 1890-1914', omdat 'belle époque' volgens Verbruggen 'beter dan welke andere benaming een aantal spanningen en paradoxen uitdrukt die [...] de periode karakteriseren' (p. 11). Concreet vormen de opkomende massacultuur en sociale, ideologische en communautaire breuklijnen de *backdrop* waartegen schrijvers in België – als vanouds in het zog van Nederlandse en Franse voorbeelden – stappen ondernamen om te 'professionaliseren'.

Dit professionaliseringsproces verliep niet eenduidig, argumenteert Verbruggen. Het beschrijven is niet eenvoudig omdat er, anders dan bij artsen of advocaten, weinig formele drempels zijn die de toetreding tot het beroep van schrijver bepalen. Voor Verbruggen is de professionalisering van het schrijverschap een maatschappelijk, zelfs 'corporatistisch' distinctieproces, waarbij auteurs zich gaan onderscheiden van amateurs en diletantanten. Hybride loopbanen waren de norm. Slechts weinig schrijvers konden leven van hun pen. Vaak waren ze ook journalist, leraar, ambtenaar of priester. Om die reden positioneert Verbruggen de literatuur in een breder intellectueel veld waar auteurs zich juist in deze periode verenigen in geïnstitutionaliseerde omgevingen. De aandacht gaat uit naar beroepsverenigingen die zich – opmerkelijk genoeg voorbij poëtische en andere meningsgeschillen – inzetten voor de gezamenlijke materiële en sociale belangen van individuele auteurs en tijdschriftredacties. Een verschijnsel dat zich in België met een zekere achterstand op de buurlanden bleek voor te doen en waarbij toneelacteurs een voortrekkersrol speelden.

Aandacht gaat ook uit naar de rol van studentenverenigingen en naar de zich ontwikkelende staatssteun, die – in het licht van een beperkte markt voor literatuur – de geleidelijke autonomisering en professionalisering van literatuur mee hielp mogelijk te maken. De conclusie is dat de 'professionele' literatuur niet gezien moet worden als een autonoom veld, maar deel uitmaakte van een overkoepelend veld van intellectuele productie.

Professionalisering wordt dus als een distinctieproces gezien en dan verbaast het niet dat Verbruggen sterk leunt op de institutionele handelingstheorie van de Franse socioloog Pierre Bourdieu. Elementen uit de sociale-netwerkanalyse van Bruno Latour zijn in het licht van de beoogde *cross-overs* veelbelovend: hier zijn inderdaad aanknopingspunten voorhanden om een op 'nationale' literatuur gefixeerd onderzoekssysteem nieuwe impulsen te geven. Het levert Verbruggen een veelzijdig onderzoeksin-

strumentarium op. Zijn boek bevat een schat aan informatie over de brede intellectuele en maatschappelijke omgeving, waarbinnen het veld op een heel andere manier wordt afgebakend dan in de neerlandistiek gebruikelijk. Hybride en grensoverschrijdende trajecten van vele sleutelfiguren komen in het vizier. Als historicus gebruikt Verbruggen materiaal dat literaire studies meestal links laten liggen (zoals bevolkingsgegevens op basis van volkstellingen). De dataverzameling op basis van tijdschriftpublicaties geeft bijvoorbeeld aanleiding tot een aantal interessante experimenten om zuil- en grensoverschrijdend gedrag in het literaire en intellectuele landschap in kaart te brengen en ook te visualiseren, middels sociogrammen.

Tegelijk blijken oude valkuilen soms nog open te liggen. Zeker in de macro-analytische interpretaties blijft de studie spijtig genoeg schatplichtig aan het traditionele '*nation-centred*' perspectief. Een netwerkanalyse van databestanden met gegevens over bijdragen aan tijdschriften maakt het mogelijk om de overlap in kaart te brengen tussen verschillende circuits van tijdschriften, over zuilen en landsgrenzen heen. Verbruggen brengt zuiloverschrijdend gedrag in kaart binnen respectievelijk het Frans- en het Nederlandstalige tijdschriftencircuit, maar bijvoorbeeld het beeld van een Belgische ruimte krijgen we nog steeds niet te zien.

Nation-centred is vooral Verbruggens gretigheid om te constateren dat de Nederlandstalige literatuur uit respectievelijk Vlaanderen en Nederland deel uitmaken van één overkoepelend geheel. Op basis van institutionele contacten en handelingspraktijken constateert hij het bestaan van een Groot-Nederlandse culturele ruimte, waarin er sprake zou zijn van een weinig problematische 'vermenging op voet van gelijkheid' tussen Vlamingen en Nederlanders. Om tot die conclusie te komen, moet Verbruggen nochtans relevante fenomenen terzijde schuiven.

Dat in 1905 een beperkt aantal Vlaamse auteurs toetreedt tot de Nederlandse Vereniging voor Letterkundigen heet symptomatisch te zijn voor institutionele verstremgeling. Maar dat de Vlaamse fractie het amper twee jaar later nodig vond om binnen die koepel een aparte Vlaamse vereniging op te richten, doet blijkbaar weinig terzake. Ook leren we wel dat Vlaamse schrijvers zich om diverse redenen sterk richtten op het literaire veld in Nederland. Maar dat dit streven vooral verbonden was met nadrukkelijk *Vlaamse* cultuurpolitieke agenda's én dat dit streven in Nederland meestal niet (h)erkend werd, komt niet ter sprake.

Verbruggen onderschrijft dat er in de Vlaams-Nederlandse samenwerking sprake was van

‘vermenging op voet van gelijkheid’, de uitdrukking waarmee Albert Verwey destijds de beeldvorming over de toenmalige interactie tussen Vlaamse en Nederlandse auteurs naar zijn hand wilde zetten. In de praktijk was die slechts voor de spreekwoordelijke uitzondering op de regel weggelegd, en een in hoofdzaak vanuit Vlaamse agenda’s geargumenteerde wensdroom. Dat Verbruggen zich, in het zog van eerdere Gentse onderzoekers, op deze uitdrukking blijft beroepen, roept vragen op en wat mij betreft bereikt deze benadering hier zijn limiet. Grensover-

schrijdend institutioneel gedrag betekent immers niet dat sociale, communautaire of andere spanningen ook meteen geneutraliseerd zijn. Integendeel, het zet dergelijke spanningen vaak op scherp. Meer aandacht voor beeldvormingsprocessen, of wat bij Bourdieu de symbolische productie van literatuur genoemd wordt, had het allicht mogelijk gemaakt om die spanning tussen eenheid en verschil, tussen assimilatie en dissimilatie sterker uit te spelen.

Joris Janssens